

A kondenzátorlemezek – a töltésmegoszlás miatt – a rákapcsolt feszültség polaritásától függetlenül vonzzák egymást. Egyensúlyi helyzetben a rugóerő ezzel a vonzóerővel azonos nagyságú, de ellenkező irányú (1. ábra).

Vizsgáljuk ezen erők változását! A fellépő elektrosztatikus vonzóerő:

$$(1) \quad F_e = \frac{1}{\varepsilon_0} \frac{Q^2}{2A} = \frac{1}{2} \frac{\varepsilon_0 A U^2}{d^2} \quad (l. \text{ III. oszt. tk. 148. o.},$$

a rugóerő

$$(2) \quad F_r = D(d_0 - d).$$

Egyensúly esetén

$$(2^*) \quad D(d_0 - d) = \frac{1}{2} \frac{\varepsilon_0 A U^2}{d^2},$$

ahonnan

$$(3) \quad U = \sqrt{\frac{2D}{\varepsilon_0 A}} d \sqrt{d_0 - d}$$

($D = 177 \text{ N/m}$, $\varepsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \text{ As/Vm}$, $A = 1,6 \cdot 10^{-2} \text{ m}^2$).

A lemez $x = d_0 - d$ elmozdulásának függvényében

$$(4) \quad U = \sqrt{\frac{2D}{\varepsilon_0 A}} (d_0 - x) \sqrt{x}.$$

Mivel az $x(U)$ összefüggés megállapításához harmadfokú egyenletet kellene megoldanunk, vizsgáljuk inkább az $U(x)$ függvényt, amelyből invertálással előállítható $x(U)$.

1986-11-426-1.eps

2. ábra

1986-11-426-2.eps

3. ábra

Természetesen x értéke 0 és 0,03 m között változhat. A (4) függvény képét a 2. ábra mutatja. (A megfelelő függvényértékeket számítógépes behelyettesítéssel nyerhetjük.) Elemezzük ezt a függvényt! $c = \frac{\sqrt{2D}}{\varepsilon_0 A}$ jelöléssel

$$U'(x) = c \frac{1}{2\sqrt{x}} (d_0 - 3x),$$

ennek alapján a függvénynek $x = \frac{d_0}{3}$ helyen maximuma van, $0 \leq x < \frac{d_0}{3}$ esetén szigorúan nő, $x > \frac{d_0}{3}$ esetén szigorúan csökken. A felvett maximális függvényérték $U_{\max} = 10^5 \text{ V}$.

Nézzük meg, milyen az $U(x)$ hozzárendelés! Láthatjuk, hogy minden $U < U_{\max}$ értékhez két egyenesági x érték is tartozik. Mivel $U = 0$ -nál $x = 0$, így a rákapcsolt feszültség növelésére a lemezek 2 cm-re megközelítik egymást. $U_{\max}$ -nál nagyobb feszültség hatására a lemezek összecsapódnak, nincs akkora rugóerő, amely képes lenne a vonzóerőt ellensúlyozni. Egy adott $U < U_{\max}$ értéknél azonban $0,01 < x < 0,03$ egyensúly is megvalósulhat, ha valamilyen módon ezt kívülről beállítjuk, de ez az egyensúly labilis.

Az egyensúlyok vizsgálatához ábrázoljuk egy koordináta-rendszerben (2*) két oldalát (3. ábra).

$-U > U_{\max}$ esetén láthatjuk, hogy a lemez bármelyik helyzetében a vonzóerő nagyobb, mint a rugóerő, így nem valósulhat meg egyensúlyi helyzet;

$-U = U_{\max}$ esetén a két erő $K = 0,01 \text{ m}$ -nél egyenlővé válik, azonban bármelyik irányban mozdítjuk ki a lemezt, a vonzóerő lesz a nagyobb, tehát ez az egyensúlyi helyzet labilis.

$-U < U_{\max}$ esetén két egyensúlyi helyzet (x_1 és x_2) van. $x_1 (< 0,01 \text{ m})$ esetében a lemezt a rugó felé kitérítve egy kicsit, láthatjuk, hogy a vonzóerő lesz a nagyobb, így az visszaállítja az eredeti helyzetet. Hasonlóan a másik lemez felé kitérítve is visszaáll az eredeti helyzet, mert ekkor a rugóerő nagysága haladja meg a vonzóerőt. Ez az egyensúlyi helyzet tehát stabil. Hasonló gondolatmenettel belátható, hogy $x_2 (> 0,01 \text{ cm})$ esetében a helyzet éppen fordított, tehát ez labilis egyensúlyi helyzet.

Megjegyzések. 1. Ha csak egy átlagos kondenzátort tekintünk, annak átütési szilárdsága 30 000 V/cm, ennek megfelelően csak kb. 79 000 V feszültségig mérhetünk.

2. A műszer skálája nem lesz lineáris, a mérési pontosság $x = 0,01 \text{ m}$ -hez közeledve fokozódik, hiszen ekkor egységnyi feszültség változásra egyre nagyobb elmozdulásokat kapunk.

3. Nagyon sokan nem vették figyelembe, hogy a kondenzátorlemezek között levő tér a lemezekben található töltések terének szuperpozíciójaként áll elő, és így (1)-ben nem osztottak 2-vel. Ezért 1 pontot vontunk le.